

NGHIÊN CỨU NGHỆ THUẬT TRANH HOÀNH TRÁNG MEXICO VẬN DỤNG VÀO GIẢNG DẠY HỌC PHẦN TRANG TRÍ ỨNG DỤNG KHOA SPMT – TRƯỜNG ĐHSP NGHỆ THUẬT TW

I NGUYỄN QUANG HUY

Email: Huynguyen7172@gmail.com
Trường Đại học Sư phạm Nghệ thuật Trung ương

I ĐÀO THỊ THÚY ANH

Email: Thuyanhdao.mt@gmail.com
Trường Đại học Sư phạm Nghệ thuật Trung ương

STUDYING THE ART OF MEMBERSHIP MEXICO APPLICATION IN TEACHING APPLICATION DECORATION SECTION DEPARTMENT OF SPMT – NATIONAL UNIVERSITY OF FINE ARTS EDUCATION

TÓM TẮT

ABSTRACT

Tranh tường là một thể loại tranh hoành tráng trở nên quen thuộc với mọi người trong xã hội, nó xuất hiện nhiều nơi, có mối liên hệ chặt chẽ với cảnh quan môi trường, luôn tạo được giá trị về tuyên truyền, giáo dục, thẩm mỹ gây ấn tượng mạnh mẽ và sâu sắc đến đông đảo người xem. Tranh Tường Hoành tráng Mexico là một trong những phong trào nghệ thuật quan trọng nhất của thế kỷ XX. Những ảnh hưởng của nghệ thuật này không chỉ ở Mexico, mà còn gây được tiếng vang tại nhiều nơi trên thế giới trong đó có Việt Nam. Với mục tiêu đào tạo các nhà giáo tương lai, khoa SPMT trường ĐHSP Nghệ thuật TW luôn tiếp cận nền mỹ thuật Thế giới và triển khai ứng dụng thực tiễn phù hợp ngành đào tạo đáp ứng nhu cầu xã hội mới, bởi vậy học phần Trang trí ứng dụng với một phần nội dung vẽ tranh tường đã được đưa vào giảng dạy là cơ hội để sinh viên ngành SPMT có khả năng tiếp cận nghệ thuật tranh tường Hoành tráng Mexico và vận dụng hiệu quả vào bài tập chuyên ngành hiệu quả.

Từ khóa: Tranh tường, trang trí ứng dụng, vận dụng, ngành

Mural painting is a genre of monumental painting that has become familiar to everyone in society, it appears in many places, has a close connection with the environmental landscape, always creates values for propaganda, education, aesthetics make a strong and sharp impression on a large number of viewers. Mexican Mural is one of the most important technological movements of the twentieth century. The influence of this art is not only in Mexico, but also resonates in many parts of the world including Vietnam. With the goal of training future teachers, the Faculty of SPMT, National University of Arts and Education, is always close to the world fine arts and deploys practical applications suitable to the training industry to meet new social needs, so the course Decorating the application with a part of the mural painting content that has been included in the teaching is an opportunity for SPMT students to have the ability to approach the Mexican monumental mural art and the effective application of the stadium in their professional exercises. efficient industry.

Keywords: Mural, decorative application, transportation, industry

ARTS

1. Khái quát về sự hình thành và phát triển của nghệ thuật Tranh Hoàng tráng Mexico

Cách mạng Mexico bắt đầu vào năm 1910 với một cuộc nổi dậy chính trị chống lại tổng thống độc tài Porfirio Dia. Những nhà lãnh đạo cùng với một nhóm trí thức cấp tiến, bao gồm các nghệ sĩ José Guadalupe Posada và Gerardo Murillo, người sau này được biết đến rộng rãi hơn với tên gọi Tiến sĩ Atl. Vào năm 1906, Tiến sĩ Atl đã viết một bản tuyên ngôn bày tỏ mong muốn về một phong trào nghệ thuật mới ở Mexico sẽ nói lên sở thích và thực tế của người dân Mexico. Tài liệu này là tiền thân quan trọng của phong trào Muralist Mexico và được những người quen nghệ thuật của ông, trong đó có nghệ sĩ Diego Rivera, nhìn thấy và ngưỡng mộ. Tiến sĩ Atl thường được ghi nhận là người tạo ra bức tranh tường hoành tráng đại đầu tiên cho Escuela Nacional Preparatoria, công trình xây dựng trường trung học lâu đời nhất của Mexico đã bắt đầu vào năm 1910.

Mexico có truyền thống vẽ tranh tường; Di sản này có từ thời kỳ tiền Tây Ban Nha với một nền văn minh cổ đại gọi là Olmecs, nơi sản sinh ra một số tác phẩm nghệ thuật vẽ sớm nhất được biết đến ở Nam Mỹ. Truyền thống này tiếp tục dưới sự cai trị của người Tây Ban Nha khi các bức tranh tường được sử dụng để giới thiệu cho người dân Mexico những câu chuyện và ý tưởng về Công giáo. Kể từ thời điểm này, vẽ tranh tường đã trở thành một trong những hình thức nghệ thuật thống trị nhất trong văn hóa Mexico.

Điều quan trọng là hầu hết người Mexico vào thời điểm đó đều mù chữ và việc quảng bá thông điệp của chính phủ mới không thể được thực hiện thông qua các phương tiện truyền thông như tờ rơi và báo chí. Thay vào đó, chính phủ truyền đạt nguyên nhân của họ thông qua những bức tranh tường quy mô lớn ở những nơi công cộng mà nhiều người có thể nhìn thấy. Sức hấp dẫn thẩm mỹ của các bức tranh tường cũng sẽ giúp người Mexico thích ứng với chế độ mới bằng cách ảnh hưởng đến cảm giác tự hào và vẻ đẹp văn hóa tổng thể trong cộng đồng nói chung. Các bức tranh tường thường được vẽ với các chủ đề tôn vinh Cách mạng Mexico, gợi nhớ lại di sản thời kỳ sơ khai của Mexico thời kỳ tiền Tây Ban Nha và thúc đẩy lý tưởng của chính phủ mới. Để tạo ra những bức tranh tường này, chính phủ đã thuê một số nghệ sĩ Mexico giỏi nhất thời đó. Một số nghệ sĩ trong số này, bao gồm Diego Rivera, đã có thời gian ở châu Âu trước cuộc cách mạng và rất quen thuộc với phong trào chủ nghĩa hiện thực châu Âu ở nước ngoài, trong đó các nghệ sĩ sử dụng hội họa để thể hiện điều kiện tồi tệ của các tầng lớp lao động bị áp bức. Đây là một ảnh hưởng quan trọng đến phong cách mặc khải của phong trào Muralist Mexico. Họ đã thành lập Liên đoàn Lao động có ảnh hưởng của Công nhân Kỹ

thuật, Họa sĩ và Nhà điêu khắc như một cơ quan, có thể tôn vinh người dân Mexico và đưa những nỗ lực nghệ thuật của họ được nhiều người chú ý hơn.

Diego Rivera, đã là một nghệ sĩ thành danh, được chọn để vẽ bức tranh tường về Sự sáng tạo cho khán phòng của trường. Đây là một tác phẩm chuyên tiếp của Rivera, đã đặt nền móng cho phong trào Muralist Mexico.

Chính phủ cũng ủy quyền cho một số nghệ sĩ Mexico khác vẽ tranh tường cho trường, bao gồm José Clemente Orozco, David Alfaro Siqueiros, Fernando Leal và Jean Charlot. Trong khi Leal và Charlot không được biết đến nhiều, cũng không gây tranh cãi và gây tranh cãi như các họa sĩ nổi tiếng khác nhưng sự tham gia của họ cho thấy Chủ nghĩa Tranh tường Mexico là một phong trào toàn quốc được áp dụng bởi một số nghệ sĩ trước đây đã hoạt động theo nhiều phong cách khác nhau.

Sau thành công của dự án quy mô lớn tại Escuela Nacional Preparatoria, giữa những năm 1920 lại được chứng kiến sự bùng nổ của các tác phẩm tranh tường trên khắp đất nước và các nghệ sĩ tham gia nhanh chóng được quốc tế công nhận về phong cách độc đáo của họ. Các bức tranh tường kết quả được tạo hình theo kiến trúc của không gian được chỉ định, từ chối hình dạng hình chữ nhật thông thường của bức tranh canvas đã thống trị nghệ thuật phương Tây. Họ đã chọn cách vẽ trực tiếp lên tường với chất liệu sơn được lấy cảm hứng từ những bức tranh tường truyền thống của người Mexico bản địa. Đáng chú ý nhất, Diego Rivera đã thực hiện một loạt các bức tranh tường ở Detroit mô tả những người đàn ông làm việc hài hòa với máy móc để tạo ra sự kết hợp tuyệt vời giữa sức lao động của con người và công nghệ đương đại.

Tôn giáo chính của Mexico là Công giáo, được đưa vào như một phần của sự cai trị trước đó của người Tây Ban Nha đối với đất nước. Tuy nhiên, đó là một hình thức Công giáo kết hợp hình ảnh và nghi lễ của các tôn giáo Mexico bản địa. Đối với nhiều nhà Muralists Mexico, bao gồm Diego Rivera và Fernando Leal, sự kết hợp giữa các nghi thức tôn giáo phương Tây và bản địa là điều gì đó đã làm nên bản sắc Mexico độc đáo và họ đã khám phá điều này trong một số tác phẩm của mình.

David Alfaro Siqueiros, José Clemente Orozco và Diego Rivera đã trở thành những nhà lãnh đạo của phong trào vẽ Tranh tường hoành tráng ở Mexico và được quốc tế gọi là "los tres grandes" hoặc "ba người lớn". Rivera là người nổi tiếng nhất trong số những nghệ sĩ này. Ông kết hợp Chủ nghĩa Hiện đại Châu Âu và các yếu tố của Chủ nghĩa Lập thể vào tác phẩm

ARTS

của mình kết hợp với màu sắc tươi sáng của Mexico để miêu tả nhân dân của mình, và đặc biệt là giai cấp công nhân, là cao quý và vinh quang. Orozco, người đã chiến đấu trong cuộc cách mạng, đã rút ra từ chủ nghĩa biểu hiện châu Âu để khắc họa nỗi thống khổ của nhân loại, sự khùng khiếp của chiến tranh và nỗi sợ hãi về một tương lai phụ thuộc vào công nghệ theo những cách rất đơn giản. Siqueiros còn trẻ và cấp tiến, sử dụng các kỹ thuật và vật liệu tiên bộ trong các bức tranh tường, đôi khi kết hợp tầm nhìn của khoa học và máy móc để truyền đạt sự tiến bộ.

2. Đặc điểm tạo hình của tranh tường hoành tráng Mexico

Thực tế là bức tường đã được ủng hộ của chủ nghĩa bích họa Mexico có nghĩa là di sản đã phát triển không thể bị loại bỏ khỏi chức năng xã hội của nó. Bất kể thực tế là một số bức tranh tường này đã được thực hiện bên trong các tòa nhà công cộng, chúng vẫn tiếp tục là một phần của di sản công cộng và những bức tranh tường nằm trong không gian mở hoặc sử dụng hàng ngày, chẳng hạn như trường học hoặc đại học, trong số những bức tranh khác, vẫn nằm trong phạm vi tiếp cận của những người thường xuyên đến những địa điểm này.

Có ý kiến nhận xét các họa sĩ Mexico xây dựng bố cục và điểm nhìn, đã thể hiện nổi cô đơn một cách đầy dữ dội và trực tiếp. Các tác phẩm khi được họa sĩ vẽ ở cảnh rộng thì ít người hoặc thậm chí không có người. Ngược lại, những bức vẽ cận cảnh thì chủ thể chiếm phần diện tích rất lớn. “Con người” trong những bức họa của tranh hoành tráng Mexico hoặc bị đặt trong sự trùng điệp giữa một không gian đô thị bao la, hoặc nhân vật phải chen chúc nhau dưới sự đè nén của khung hình. tự bản thân bức họa đã là cả một miền không gian sống động.

Hội họa được coi là nghệ thuật không gian. Không gian trong tác phẩm được họa sĩ điều phối qua mối quan hệ mật thiết giữa khối hình, màu sắc, ánh sáng. Sự chuyển động của nét, biến đổi của màu, chuyển động của hình thể, đậm nhạt, sáng tối tạo nên chiều sâu cho không gian trong tác phẩm.

Nếu tỉ lệ là một yếu tố của cái đẹp tĩnh, thì nhịp điệu là yếu tố của cái đẹp động, nó nói lên sự chuyển động, và nói một cách chung hơn, sự sinh động, hay sự sống. Cái đẹp của ngọn núi là cái đẹp tĩnh, cái đẹp của sự vững chãi. Trong khi cái đẹp của cây tre trước gió, là cái đẹp của nhịp điệu.

Sáng tạo với nhiều khoảng không gian của quá khứ, thực tại và tương lai. Hiện thực được gọi lại như một thế giới ảo ảnh, sống động chứa đựng nhiều cảm giác. Xem tranh Viera, ban đầu người thường thức cảm thấy tác phẩm như là sự phối hợp, sắp xếp của các

hình hình học (vuông, tròn, tam giác, chữ nhật...), gọi ra hình ảnh những vật thể được khắc họa rõ ràng, như thể đó là những con người đang tồn tại trong vũ trụ, đem lại những cảm nhận lạ và thú vị từ phía những người thưởng thức.

Mexico là nơi ra đời của một số nền văn minh cổ đại như Maya và Aztec, đó là lý do đất nước này có rất nhiều tàn tích ấn tượng. Kim tự tháp Kukulcan ở Chichen Itza (một địa điểm khảo cổ thời tiền Colombo do người Maya xây dựng) là một trong những công trình nổi tiếng nhất.

Các tác phẩm tranh tường Hoành tráng Mexico với lối kể chuyện mang tính hiện đại gắn liền với đời sống thực, được các tác giả thể hiện bằng những vẻ đẹp của thời đại, những khát vọng và tình yêu cuộc sống con người. Bằng ngôn ngữ của hội họa, mỗi bức tranh như toát lên một không gian đồng hiện, ảo vọng cùng nhiều suy tư, trăn trở được ẩn giấu trong chiều sâu tác phẩm. sắp đặt những gam màu tương phản, làm tăng sức biểu cảm của không gian. Những khối hình cuộn ống, như biểu hiện của sự chật chội, chen chúc, tạo ra thứ không gian ba chiều vừa lập thể vừa trừu tượng cùng với tính chất động. Với thể mạnh của chất liệu, tác giả đã gợi ý cho các tuyến, đường tạo thành những lớp lang của khối và không gian. Vì vậy, người xem như đọc được không gian bên trong và không gian bên ngoài, chúng luôn tương hỗ cho nhau tạo thành khối thống nhất liên kết trong tổng thể bức tranh.

3. Vận dụng nghệ thuật tranh tường Hoành tráng Mexico vào học phần vẽ tranh tường của sinh viên ngành SPMT trường ĐHSP Nghệ thuật TW

Học phần Trang trí ứng dụng trong đó có nhiều học phần thực hành vẽ Tranh tường, tranh cổ động, Quảng cáo.. của khoa SPMT luôn tạo được sự thích thú và cảm hứng sáng tạo nghệ thuật từ các lớp sinh viên, không chỉ trong các bài tập thực hành tại lớp mà còn thể hiện sinh động trên các mảng tường xung quanh nhà trường, góp phần tạo nên vẻ đẹp độc đáo cho ngôi trường thân yêu.

Màu sắc, đường nét, nhịp điệu trong tranh lan tỏa mang tính tượng trưng cao; Tạo ấn tượng mạnh mẽ đến người xem và tiếp thu thông điệp nhanh nhất. Tín hiệu nhấn nhủ trong tranh cần tạo ra những cái nhìn thẩm mỹ tốt, động viên kêu gọi, thúc giục và hành động từ người xem. Mỗi một bức tranh Tường hay tranh cổ động ra đời đều phải đạt được mục đích cụ thể, dứt khoát, tránh những sai lệch, khác biệt chủ ý muốn diễn đạt.

Khi nhìn vào đề tài và thông điệp mà mỗi bức tranh do sinh viên truyền tải, người xem có thể sẽ cảm nhận được ý nghĩa mà tranh tường đem lại co môi trường

ARTS

và không gian sống hiện đại. Màu sắc khỏe khoắn, đơn giản nhưng rõ ràng, đó là ý nghĩa sâu sắc, thông điệp chính mà người vẽ tranh tường muốn gửi đến người xem.

Với môn Mỹ thuật việc đổi mới phương pháp dạy học chủ động tích cực đáp ứng theo sự phát triển của xã hội hiện đại, chú trọng tới bước cho sinh viên thực hành bài tập theo nhóm, bài tập gắn với thực tế giúp các em được trải nghiệm nhiều hơn là mục tiêu hướng tới trong giai đoạn hiện nay. Thông qua các nét vẽ cô đọng, với các mảng màu đơn giản, nhưng lại có những tiếng nói riêng đồng thời chuyên tải được một cách sâu sắc những ý tưởng và cảm xúc bất tận của người vẽ, với vẻ đẹp mộc mạc dung dị, tạo nên những hiệu quả thị giác thẩm mỹ trong nghệ thuật Tranh Tường.

Trong các tác phẩm tranh Hoành tráng Mexico, việc sắp xếp, tổ chức các mảng, hình, khối, độ đậm nhạt, đường nét cả màu sắc... có ý nghĩa quan trọng để nhấn mạnh trọng tâm và ý đồ thể hiện của tác giả với nội dung cần truyền đạt. Sự thống nhất thể hiện ở các hình ở mảng chính rất cần tạo nên sự chặt chẽ về bố cục, sự sáng tạo trong cách tổ chức sắp xếp trong toàn mảng. Sự tổ chức sắp xếp bao gồm các mảng hình, các mảng đậm nhạt, sáng tối, các mảng đặc, khoảng trống, sự vận động của các hình, khối trong không gian, mật độ của các hệ thống nét và điểm, đặc biệt là chất của các mảng trong tổ chức của toàn hệ thống đó. Khi sắp xếp, tổ chức các mảng lên mặt phẳng tranh, thông thường người vẽ phải xác định mình vẽ trên khung hình loại gì, hình chữ nhật đứng hay nằm ngang, hình vuông hay hình tròn... Bên cạnh đó, anh ta cũng cần phải xác định mình sẽ vẽ tranh theo thể loại tranh gì để có phương án bố cục mảng cho hợp lý. Khi tổ chức sắp xếp mảng, rất cần chú ý đến các yếu tố sau: Trước tiên là yếu tố cân đối. Tính cân đối được thể hiện bởi sự cân đối trong các mảng, hình khối, cân đối về đậm nhạt, về đường nét, về chất. Sự cân đối ở đây là sự tổ chức sắp xếp hợp lý về tỷ lệ giữa mảng chính với mảng phụ, giữa các khoảng trống, giữa các hình trong các mảng, giữa hình với hình, về tỷ lệ và cấu trúc của mảng sao cho thuận mắt. Phân bố độ đậm nhạt, màu sắc trong tranh cho nổi bật được nội dung cần diễn tả, đặc biệt là phải có sự liên kết hài hòa trong hệ thống sáng tối của bức tranh. Tổ chức hệ thống nét, hệ thống các điểm trong mảng cho phù hợp với tổng thể.

Trang trí ứng dụng sẽ giúp các bạn sinh viên ngành SPMT nhanh chóng đưa những sơ đồ về cấu trúc đề cương bằng hình ảnh một cách có hệ thống, trình tự của một giai đoạn, một chủ đề giúp học sinh trực quan và dễ dàng so sánh, phân tích; Qua đó ta có thể khắc phục được tính khô khan và trừu tượng của bài tập.

Những bức Tranh tường đại diện cho một thời điểm quan trọng trong phong trào Muralist ở Mexico mà đại diện là những tác phẩm của Rivera lấy những ý tưởng bức họa Ý thời Phục Hưng là nguồn cảm hứng bất tận cho các nghệ sĩ sáng tác và đặc biệt là sinh viên ngành SPMT.

Mặc dù Siqueros có được danh tiếng là người theo chủ nghĩa Mural Mexico, nhưng Rivera là một trong những nghệ sĩ đầu tiên được tiếp cận để trang trí Escuela Nacional Preparatoria, vì sở thích mô tả người dân địa phương Mexico. là những tác phẩm và đề tài giá trị giúp sinh viên nghiên cứu, tìm tòi để sáng tạo tranh tường theo cách riêng phù hợp môi trường thẩm mỹ mà các em định thể hiện trên các bức tường ở nhiều không gian khác nhau.

Trong quá trình trải nghiệm, thông qua những bài tập sáng tác, nhiều sinh viên của khoa SPMT đã mạnh dạn tìm tòi nhiều cách thể hiện để làm rõ chủ đề của bài tập. Nhiều ý tưởng đa dạng, độc đáo qua phác thảo được đưa ra bộc lộ rõ ý tưởng sáng tạo và năng lực cá nhân cũng như tập thể. Vận dụng và sáng tạo những kiến thức quý báu từ tác phẩm của họa sĩ Siqueros là nguồn cảm hứng của sinh viên Sư phạm Mỹ thuật. Các bạn đã cảm nhận ở họa sĩ tình yêu thương những người lao động chân chính và hơn cả là tình yêu quê hương đất nước, con người, và chính những điều đó đã làm nên sức hút mãnh liệt trong tác phẩm của ông.

Học tập và luôn sáng tạo với bất cứ cái gì, ở bất cứ lĩnh vực nào của thế giới cả vật chất lẫn tinh thần là cách mà những người làm nghệ thuật tạo ra hiệu quả ấn tượng trong bài vẽ của mình với thứ đã có trước với cái hình thành sau giúp thỏa mãn nhu cầu về một sự thay đổi nào đó trong cách suy nghĩ, nhìn nhận sự vật và hiện tượng... Quá trình học tập luôn cần sự suy nghĩ, học hỏi để tìm ra cái hay cái lạ theo ý thích, với cách giải quyết tốt nhất để đạt được hiệu quả cao.

Trước những kiệt tác Tranh tường của các danh họa đi trước đã giúp các thế hệ sinh viên SPMT tìm thấy sự rung động sâu sắc, đó là những kiến thức vô cùng quý giá. Ông đó không chỉ có kiến thức mỹ thuật mà còn thể hiện tình thân ái đấu tranh vì lẽ phải vì sự công bằng trong xã hội, và bao trùm đó cũng chính là thể hiện tình yêu thương con người và đồng loại. tình yêu quê hương đất nước sâu đậm. Giá trị nghệ thuật trong tranh Hoành tráng của họa sĩ Mexico được ứng dụng vào học tập các bài tập nghệ thuật trang trí ứng dụng của sinh viên đã có những tác động tốt trong giáo dục thẩm mỹ, góp phần rất lớn cho sự hình thành và phát triển hoạt động sáng tạo, là kết quả của sự năng động nhiệt tình trong học tập của sinh viên cũng như sự động viên khích lệ kịp thời của các thầy cô khoa SPMT, trường ĐHSP Nghệ thuật TW.

ARTS

Kết luận

Sinh viên Trường Đại học Sư phạm Nghệ thuật TW là những đối tượng có năng khiếu về nghệ thuật, nhạy cảm với cái đẹp, tinh tế trong cách cảm thụ hiện thực khách quan. Chính các em sẽ là những nhân tố tích cực không ngừng học hỏi tinh hoa của Việt Nam cũng như Thế giới để trực tiếp sáng tạo ra tác phẩm nghệ thuật có giá trị cho xã hội, cho cộng đồng, để mỹ thuật gần hơn với công chúng. Sinh viên ngành SPMT không chỉ cảm nhận, phát hiện, khám phá mà còn sáng tạo và chiếm lĩnh bản chất thẩm mỹ của các tác phẩm nghệ thuật tranh tường; Bởi vậy, việc nuôi, dưỡng, bồi đắp những xúc cảm nghệ thuật, suy ngẫm và tưởng tượng, "nhập thân" vào thế giới nghệ thuật của tác phẩm nghệ thuật tranh tường cho sinh viên ngành SPMT là công việc cần thiết để sau này các em có khả năng vận dụng tốt kiến thức chuyên môn vào cuộc sống và làm đẹp cho đời, làm đẹp cho xã hội và môi trường giáo dục thẩm mỹ tích cực ở các trường phổ thông.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. **Mexicana de Ediciones SA de CV. ISBN 968-32-0222-5.**
2. **Donahue-Wallace, Kelly. Art and Architecture of Viceregal Latin America, 1521–1821. Albuquerque: University of New Mexico Press 2008.**
3. **Fernández, Justino (1965). Mexican Art. Mexico D.F.: Spring Books.**
4. **Frank, Patrick, ed. Readings in Latin American Modern Art. New Haven: Yale University Press 2004.**
5. **Ramírez, Mari Carmen and Héctor Olea, eds. Inverted Utopias: Avant Garde Art in Latin America. New Haven: Yale University Press 2004.**
6. **Reyes-Valerio, Constantino. Arte Indocristiano, Escultura y pintura del siglo XVI en México. Mexico City: INAH Consejo Nacional para la Cultura y las Artes 2000.**
7. **Vargas Lugo, Elisa. Estudio de pintura colonial hispanoamericana. Mexico City: UNAM 1992.**
8. **Zavala, Adriana. Becoming Modern, Becoming Tradition: Women, Gender and Representation in Mexican Art. State College: Penn State University Press 2010.**